נושאים באגרות הראי"ה

תורה ומדע

21 אגרות · כרכים א', ב', ג', ד'

הנושא בקצרה, הנושאים המרכזיים שבו ומה מלמדות האגרות,

ורשימת כל האגרות שבנושא עם תקציר קצר (גרסה מקוצרת, בלי נוסח האגרות)

igrot.shlomo-aviner.net

הנושא בקצרה

רוב האגרות בנושא נכתבו לתלמידים צעירים שלמדו מדעים, ובראשם ר' משה זיידל, שהתלבטו מול המחקר החדש. הרב קוק אינו מבקש מהם להכחיש את המחקר. עיקר התורה הוא התוכן הפנימי, ולכן גם כשהמחקרים "ברובם סותרים את פשטי דברי תורה" (כרך א', אגרת קלד), הבסיס של היהדות עומד: "הראשית והאחרית" (כרך ב', אגרת תעח).

הרב קוק רוצה תלמידי חכמים שהדעת הכללית תהיה בידם, מתוך הכלל "שכל החכמות כלולות בתורה" (כרך א', אגרת עז), וקורא לחבורה של "יחידי-הסגולה" שיכתבו "שאלות ותשובות בהלכות דעות ואמונות" (כרך א', אגרת קסד). הרב קוק שמח במחקר ארץ ישראל בידי חכמי ישראל (כרך ב', אגרת תקעו), ומברך את איינשטיין בבואו לירושלים (כרך ד', אגרת אקסא).

המחקר החדש ופשטי התורה

כרך א', אגרת קלד: לר' משה זיידל: אין חובה להכחיש את המחקרים החדשים, כי עיקר התורה אינו סיפור עובדות אלא התוכן הפנימי. בין אם היה 'תור זהב' ובין אם המציאות עלתה מלמטה, הלקח המוסרי עומד.

"בכלל הנני מוצא לעצמי חובה להעיר את רוחך הטהור, ע"ד הדעות הבאות ע"י המחקרים החדשים"

כרך ב', אגרת תעח: לד"ר משה זיידל: הבסיס של היהדות הוא הראשית והאחרית. גם כשאין היחיד יכול לקבוע מה בתורה הוא משל ומה ממשי, החוש של האומה בכללה מוצא את דרכו.

"כי המציאות אינה מפחדת מהסתירות כמו המדע, מפני שהיא גדולה באין ערוך ממנו"

כרך א', אגרת קיז: לרב שמואל אלכסנדרוב: אין גבול מוחלט בין רגש לשכל. ואין להיות אדוק בתורת ההתפתחות, שהרי בדורות הראשונים היו גדולים שאין כמותם.

"ובכלל אין אנו צריכים להיות כ"כ מאודקים לשיטת ההתפתחות"

כרך א', אגרת קח: לר' משה זיידל: בעניינים רוחניים הדברים קשורים תמיד ביסוד הסודי, ולכן בתוך דברים מובנים מופיעים פתאום דברים שמעל להיגיון הרגיל.

"בכלל אעירך, כי בענינים הרוחניים הננו תמיד קשורים אל היסוד הסודי"

תלמידי חכמים והחכמות

כרך א', אגרת עז: לר' שמואל טוביה גפן, על תוכנית לימודים למוסד תורני: הרב קוק רוצה להרבות דעת כללית אצל תלמידי חכמים מובהקים, ולהראות איך כל חכמה משמשת להבנת התורה.

"ע"כ הננו צריכים מאד להחזיק בכלל זה העתיק, שכל החכמות כלולות בתורה"

כרך א', אגרת קסד: לר' משה זיידל: הרב קוק מבקש קשר מכתבים קבוע בין יחידי הסגולה, צעירים יודעי תורה ושומרי מצוות שעוסקים במדעים.

"ומשא-ומתן ושאלות ותשובות בהלכות דעות ואמונות צריכים להיות נכתבות"

כרך ג', אגרת תשמח: לד"ר משה זיידל: בפילוסופיה המודרנית בולט יבוש לשד הקודש, ובחוגי הקודש ידלדול כוח מחוסר השפעת החול. חכמי ישראל ידעו לאחד קודש וחול.

"ידעו גם חכמי-המעשה הגדולים שלנו את סוד האחוד של הקדש עם החול"

כרך ג', אגרת תשצה: הסכמה לימפתח הקבלה: דורשי ה' נחלקים למקובלים ולחוקרים. החוקרים הראו שהיפה שבחכמת אדם מתאגד עם התורה.

"כי המסולת והיפה אשר בחכמת אדם, הוא תמיד עומד הכן להמאגד באהבה עם רוח ד'"

חקר ארץ ישראל וחכמי העולם

כרך ב', אגרת תקעו: לרב יצחק גולדהאר: ברכה על הספר אדמת קודש לחקר ארץ ישראל. כשעם ישראל שב לארצו, קם גואל גם לחקר הארץ.

כרך ד', אגרת ארפב: קריאה בעניין אוצר ארץ ישראל ושכנותיה: חקר ארץ ישראל נעשה בעיקר בידי חכמי אומות אחרות, ויש להסיר את החרפה הזאת.

"לגול את חרפת אי-המחקר במדע המקודש והחביב הזה מעל ישראל"

כרך ד', אגרת אקסא: לאלברט איינשטיין בבואו לירושלים: ברכה, והרב קוק ישמח לקבל את פניו.

"ברוך שחלק לו מחכמתו וברוך הבוחר בעמו ישראל"

מה מלמדות האגרות

לא לפחד מהמחקר. "המציאות אינה מפחדת מהסתירות כמו המדע, מפני שהיא גדולה באין ערוך ממנו" (כרך ב', אגרת תעח).

לא להיות שבויים בו. "אין אנו צריכים להיות כ"כ מאודקים לשיטת ההתפתחות" (כרך א', אגרת קיז).

קודש וחול יחד. חכמי ישראל ידעו את "סוד האחוד של הקדש עם החול" (כרך ג', אגרת תשמח), וכל החכמות משמשות להבנת התורה (כרך א', אגרת עז).

הרב שלמה אבינר על הנושא

הרב אבינר מסביר שלפי שיטת הרב קוק אין להכניס לימודי חול לתוך הישיבה, אף שאין התנגדות ללימודים כלליים כשהם כשרים. ידיעת החכמות אינה נדרשת להבנת התורה, אלא להסברתה לעמים בשפתם (כרך א', אגרת מד; כרך ב', אגרת תצג). (מקור: מתוך ספרי הרב)

הרב אבינר מביא את תשובת הרב קוק לשאלה על שרידי יצורים קדומים בשכבות האדמה: הרב קוק הסביר שמה שנמצא בטבע הוא שרידים מן העולמות שהקב"ה "היה בונה ומחריבן", כדברי המדרש (כרך א', אגרת צא). הרב אבינר מוסיף שהתורה אינה ספר מדע: עניינה אינו כיצד נוצר האדם, אלא כיצד יחיה כאדם ולא כחיה. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"הסתירות בין תורה ומדע - שלוש שיטות" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: שלוש השיטות המרכזיות ביחס לסתירות שבין התורה והמדע, וההבדלים ביניהן. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"המדע והאמונה" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: לא המדע מוביל אל האמונה, אלא מי שמאמין רואה במדע ובטבע את גדולת ה'. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"לימודי חול: בין מנדלסון לרב קוק" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: מנדלסון ותלמידו ויזל טענו שבלי לימודי חול אין אדם "בן אדם", והגר"א התנגד; הרב קוק, באגרתו לד"ר קמינקא, מסביר איך החכמות החיצוניות מתקדשות בידי מי שדבק בה'. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"התורה אינה ספר מדע" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: הידיעות המדעיות שבתורה ובדברי חז"ל אינן מדע אלא מטה-מדע, שבא ללמד על ההשגחה ועל מרכזיות ארץ ישראל - ולכן אין סתירה בינן לבין המדע. (מקור: מתוך ספרי הרב)

קובצי מקורות בנושא

אגרות של הרב קוק, מקובצות לפי עניין (מתוך ספרי הרב)

לימוד חכמות חול בכתבי הרב קוק: בנספח על לימוד חכמות חול בכתבי הרב קוק מקובצים מקורות מכתביו, ובהם כמה אגרות, המראים שהרב קוק ראה בידיעת חכמות העולם צורך לתלמיד חכם - כשהתורה היא היסוד, והחכמות מצטרפות אליה. (כרך א', אגרת מא; כרך א', אגרת עז; כרך א', אגרת קמד; כרך א', אגרת רעד; כרך א', אגרת רעח; כרך ג', אגרת תשמח)

האגרות שבנושא

21 האגרות שבנושא, לפי סדר הכרכים, כל אחת עם תקציר קצר. הנוסח המלא - באתר ובחוברת המלאה

כרך א', אגרת מג הרב ישעיה אורינשטיין · י"ב כסלו תרס"ז - יפו

הרב קוק משיב לתלמיד חכם זקן שנפגע מחוברותיו. הרב קוק מסביר שמטרתו לעורר את תלמידי החכמים ללמוד את פנימיות התורה - מוסר, מחקר וקבלה - כל אחד לפי כשרונו, לצד הפלפול בש"ס ובפוסקים. הרב קוק מסביר גם שצריך להראות שלתלמידי חכמים יש כוח מליצה ולשון, כמו הרמח"ל, ושידיעת חכמות העולם, אחרי התמדה בתורה ונקיון המידות, אינה מזיקה. הרב קוק כותב שבעצמו אינו נהנה משבח ואינו מקפיד על ביזוי.

כרך א', אגרת עז ר' שמואל טוביה גפן · ט' סיון תרס"ז - יפו

על תוכנית לימודים למוסד תורני. הרב קוק רוצה להרבות דעת כללית אצל תלמידי חכמים מובהקים, ולהראות איך כל חכמה משמשת להבנת התורה ולהרחבתה. לדבריו "כל החכמות כלולות בתורה", והפרדתן ממנה מסוכנת.

כרך א', אגרת פ הרב בנימין מנשה לוין · י"ב תמוז תרס"ז - יפו

הרב קוק מברך את הנמען לרגל לימודיו באוניברסיטה, ומקווה לשיתוף פעולה בין תלמידי חכמים בעלי השקפה פנימית לבין מלומדים בשיטה האירופית, להרמת קרן התורה וישראל. לדבריו הצרות הגדולות של הדור נותנות רשות לצפות לישועות גדולות.

כרך א', אגרת צא ר' משה זיידל · י' סיון תרס"ה - יפו

הרב קוק משיב לתלמידו על שאלות באמונה. את המדרש על חטא הארץ הרב קוק מסביר כך: הבריאה הוגבלה מראש בגלל הבחירה החופשית של האדם, ומכאן גם החסרונות שבטבע. בעניין גיל העולם לעומת הגאולוגיה הרב קוק כותב שכבר המקובלים והמדרש ידעו על עולמות קודמים, ושאפילו תורת ההתפתחות אינה סותרת את התורה, כי מעשה בראשית הוא מסתרי תורה ונאמר במשל ורמז. ההשערות המדעיות משתנות, והעיקר הוא דעת ה' והמוסר. הרב קוק גם מסביר שיש עיתוי מכוון לגילוי ידיעות לאנושות, כמו תנועת הארץ וגודל היקום, כדי שלא יחלישו את האדם ואת מוסרו.

כרך א', אגרת קח ר' משה זיידל · י"ח שבט תרס"ח - יפו

על הערות התלמיד לחוברות הרב קוק משיב בקצרה: בעניינים רוחניים הדברים קשורים תמיד ביסוד הסודי, ולכן בתוך דברים מובנים מופיעים פתאום דברים שמעל להגיון, שנאמרים בתמימות של ילדות. זה המפתח למקומות קשים בדבריו. לשאלה במה להתמחות באוניברסיטה הרב קוק ממליץ על שלושה מקצועות: פילוסופיה, שפות שמיות וספרותן, וכלכלה לאומית. הנימוק: מבוכת הדור מתרכזת ברעיונות הכלכליים, מושפעת מן הפילוסופיה, וחודרת לישראל כנטיות לאומיות וגזעיות שקשורות לספרות השמית.

כרך א', אגרת קיז הרב שמואל אלכסנדרוב · ט"ז אדר ראשון תרס"ח - יפו

תשובה קצרה לאלכסנדרוב. אין גבול מוחלט בין רגש לשכל, והחילוקים יחסיים. אין להיות אדוק בתורת ההתפתחות: יש בה ניצוצי אמת וגם כזבים, והרי בדורות הראשונים היו גדולים שאין כמותם. ההבדל בין השגת אברהם למשה יחסי. הבריחה מיראה בדור מולידה יראה של חולשה. המצוות המעשיות מוסריות, גם כשהמוסר שבהן אינו בולט, וחיבת האומה קשורה בהן.

כרך א', אגרת קיח הגאון ר' יצחק יעקב ריינס, אב בית דין לידא · כ"ה אדר ראשון תרס"ח – יפו

הרב קוק תומך באיחוד הישיבה שלו עם בית המדרש ש'המזרחי' מבקש להקים. ההכרה בצורך בדרך חדשה כבר התפשטה בין גדולי הארץ, וגם 'שומרי תורה' התקרבה לכך. הישיבה תייסד 'חכמת ישראל' על דרך הקדושה: היסטוריה, ביקורת, הגיון ושירה. הרב קוק מסביר שהחרם על לימודי חוץ ושפות זרות בארץ היה מוצדק לשעתו, אבל לא הוגבל בזמן. מטרת הישיבה להוציא גדולי ישראל, שישפיעו על ישראל ועל העולם השפעה תרבותית אדירה מתורת ארץ ישראל.

כרך א', אגרת קלד ר' משה זיידל · ה' אייר תרס"ח – יפו

בעניין המחקרים החדשים הסותרים את פשטי התורה: אין חובה להכחישם, כי עיקר התורה אינו סיפור עובדות אלא התוכן הפנימי. בין אם היה 'תור זהב' ובין אם המציאות עלתה מלמטה, הלקח מסיפור גן עדן הוא חומרת החטא. עם זאת, הוויית האדם בגן עדן מבטיחה שהאושר הוא טבעו של האדם, והחטא מקרי ויתוקן. תורת ההתפתחות בלי עבר כזה מותירה פחד מנסיגה. כלל במלחמת הדעות: קודם לבנות את ארמון התורה מעל הדעה הסותרת, ואחר כך להילחם בה מתוך ביטחון. עוד יש הערה על תוספות תענית טו.

כרך א', אגרת קסד ר' משה זיידל · כ"ו תשרי תרס"ט – יפו

הרב קוק מבקש לקיים קשר מכתבים קבוע בין 'יחידי הסגולה': צעירים יודעי תורה ושומרי מצוות שעוסקים במדעים. מטרת הקשר היא ספרות של 'שאלות ותשובות בהלכות דעות ואמונות', שתיכתב בידי חכמי תורה ולא בידי מי ש'שנו ופרשו'. הרב קוק מצטט שיר שלו על מחשבות שהופכות לספרים. ה'קולטורה הישראלית' עומדת עדיין 'כרחל נאלמה', ואירופה קיבלה את דבר ה' דרך הנצרות המלוכלכת. הרעיונות הישראליים אינם כבולים לחוקי ההתפתחות ויש בהם כוח קפיצה.

כרך ב', אגרת שנח שמואל רפאלי, מחבר 'הארץ לפני כיבוש יהושע' · כ"ט ניסן תרע"א – יפו

הרב קוק מודה על שני חלקי הספר, ושמח שחכמי ישראל פונים לחקר קדמוניות הארץ, שהיה עד כה בידי נכרים. הרב קוק מקווה שהספר יעורר בעלי כישרון לחקור, והאמת שבתורה ובמסורת תתברר. 'ציון היא דורש אין לה – מכלל דבעיא דרישה'.

כרך ב', אגרת תעח ד"ר משה זיידל · י"ג טבת תרע"ג – יפו

זיידל במבוכה בגלל קשיים בתורה מול המחקר. בסיס היהדות הוא 'הראשית והאחרית': הראשית היא העריגה האלוקית, שמושרשת בחיי האומה, והאחרית היא סידור החיים המעשיים והמצוות. המסורת בכללה מביעה אמת גדולה, והפרטים מתבארים מתוך הכלל. איננו מכירים את דרכי הנבואה, ואם יש בתורה דברים שאינם מתאימים למחקר, ייתכן שזה 'לשבר את האוזן' או שהמחקר אינו אמת מוחלטת. 'המציאות אינה מפחדת מהסתירות כמו המדע'. יש להשליך את 'החיטוטים והניקורים' שנספגו מהגויים.

כרך ב', אגרת תקנב הרב ישראל פורת · ח"י סיון תרע"ג – יפו

תוכנית לעבודה מדעית־תורנית: מבוא כללי לתלמוד, ובינתיים מבוא לסדר נזיקין כדוגמה. העבודה כוללת בירור שם הסדר, המסכתות וסידורן, מקומות ואישים, דורות, מונחים משפטיים, ערכי מוסר המשפט, מקורות ההלכות, הבדלים בין דיני ישראל לבני נח, והשוואת הבבלי לירושלמי. העיקר: לא 'למדנות קטנה', אלא לקדש שם שמים ולהראות חכמת התורה לצורכי הדור. בעתיד ניתן להשוות גם למשפט האנושי הכללי.

כרך ב', אגרת תקעד שמואל רפאלי · כ"ד מנחם אב תרע"ג – רחובות

הרב קוק משבח את הספר 'מטבעות היהודים' על השקידה והאהבה לישראל 'בקודש ובחול'. בהערה: אף שהמדע נשען על 'לא ראינו', אין להשמיט השערות שנתמכות במסורת. ההלכה שאין פודים מעשר שני אלא בכסף שיש עליו צורה מלמדת על מטבעות עם צורה בישראל בימי קדם.

כרך ב', אגרת תקעו הרב יצחק גולדהאר · א' דראש חודש אלול תרע"ג

ברכה נלהבת על הוצאת הספר 'אדמת קודש' לחקר ארץ ישראל. כשעם ישראל שב לארצו, קם גואל גם לחכמת חקר הארץ. הספר מסיר את החרפה שעמים אחרים חקרו את הארץ יותר מאיתנו. הרב גולדהאר חוקר מתוך מקורות ישראל – התנ"ך, הבבלי, הירושלמי והמדרשים – יחד עם מחקר וראייה עצמית.

כרך ב', אגרת תרנה א' מי ליפשיץ · ח' שבט תרע"ד – יפו

השקפת ליפשיץ על דמותו העתידה של 'תחכמוני' קרובה לשל הרב קוק. העסקנים לא צריכים להיות 'בהולים על המדעים החומריים', שיש להם 'אפוטרופסים הרבה', ויש לבסס תורה וחכמת ישראל. הרב קוק מייעץ לו לכתוב לוועד.

כרך ב', אגרת תרעד הרב זאב יעבץ · כ"ב אדר תרע"ד – יפו

על 'תחכמוני': המייסדים ייכנסו לוועד המקומי, אבל חובם חייב להיות מסודר. ליפשיץ ת"ח, אבל אולי עדיף מנהלת של מורים. אין להתחבר ל'מרכז המורים', הנושא את 'האליליות המודרנית'; יש לקבל מהם את הטוב, אבל לא להתחבר. התורה עיקר, ובמדעים יש להקדים את חכמת ישראל. המגמות: מסחר, הוראה ורבנות, ולא חקלאות, שיש בה עודף מומחים. בישיבתו הרב קוק מעביר שני שיעורי אמונה ושלושה בעומק הלכה.

כרך ג', אגרת תשמח ד"ר משה זיידל · י"ד כסלו תרע"ו – סנט גאלן

הם עומדים לנסוע ללונדון. בפילוסופיה המודרנית בולט 'יבוש לשד הקודש', ובחוגי הקודש – 'דלדול כוח' מחוסר השפעת החול. חכמינו ידעו לאחד קודש וחול. בישראל, ההתבדלות מביאה 'אי נורמליות רוחנית'. 'אנו קרואים לאחד את העולם', וקודם לכן לגלות את 'האחדות הרוחנית'.

כרך ג', אגרת תשעא בנו, הרב צבי יהודה · ערב ראש חודש סיון תרע"ו – לונדון

השיעורים כבר משפיעים. לכבוד שבועות: האמיתות שעמים אינם יכולים להבין 'אחרי כל התחדדות שכלית' – אנו חשים אותן 'בכל מלוא הוד נשמתנו'. דבר ה' מפכה מכל אות ונקודה. 'גאון יעקב' שומע את 'דפיקת השעות' מתוך הנצח. על ההכנה לאוניברסיטה: שיעשה כנטיית רוחו. 'כל החול... אינו אלא מתודה עוזרת אל הגילוי האידיאלי אל הקודש'.

כרך ג', אגרת תשצה הסכמה לימפתח הקבלה' של הרב זאב וולף טננבוים · י"ג כסלו תרע"ז – לונדון

שתי מפלגות של דורשי ה': המקובלים, שמתעלים מעל ההגיונות האנושיים לחכמת ישראל המסורתית, והחוקרים, שיורדים למרחבי ההכרה האנושית ומראים שהיפה בחכמת אדם מתאגד עם התורה, אבל זוכרים את חולשת השיטות המתחלפות. המחבר מראה שהסברת המקובלים מתאימה לחקר הטבע החדש.

כרך ד', אגרת אקסא אלברט איינשטיין · י"ח שבט תרפ"ג

ברכה לאיינשטיין בבואו לירושלים: 'ברוך שחלק מחכמתו', והוא 'עטרת תפארת לעם חכם ונבון'. הרב קוק ישמח לקבל את פניו.

כרך ד', אגרת ארפב קריאה בעניין 'אוצר ארץ ישראל ושכנותיה' · ה' שבט תרפ"ה – ירושלים

חקר ארץ ישראל נעשה בעיקר בידי חכמי אומות אחרות, ומדתנו 'מדת רזון זעומה'. אבל בנו של הרב ישראל זאב הלוי הורוביץ הביא לו את 'אוצר ארץ ישראל ושכנותיה' של אביו, ובמיוחד החלק 'ירושלים', פרי שקידה וחיבת הקודש. הרב קוק קורא לכל העם להוציאו לאור כולו, ולהשלים את החומר שלא עובד.